

Uddannelse i bæredygtighed

JULIE LINDHOLM

Abstract

Denne artikel argumenterer for behovet for et nyt bæredygtigt dannelsessyn, der bygger på en global etik – en etik, der skal tænkes ind i pædagogikken og kobles med det traditionelle dannelsesbegreb med det formål at klæde eleverne på og give dem redskaber til at indgå i en bæredygtig verden som globale medborgere, der tager ansvar for verdens udvikling.

Læreplanen og vejledningen til læreplanen i samfundsfag på ungdomsuddannelserne danner et spinkelt grundlag for, at undervisning i bæredygtig udvikling kan prioriteres i undervisningen. Det er derfor op til de enkelte uddannelsesinstitutioner og undervisere at beslutte, i hvor høj grad bæredygtig udvikling skal indgå i undervisningen. Undersøgelser og erfaringer viser, at lærerne er udfordret med hensyn til det pædagogiske – hvordan skal de prioritere det i en presset hverdag og i forhold til kernestoffet. Desuden er der blandt lærerne også en bekymring for, at bæredygtig undervisning bliver for normativ.

Artiklen argumenterer for, at samfundsfag – som alle andre af gymnasiets fag – må og bør tage et ansvar og tilrettelægge en undervisning, der spiller en rolle i forhold til at forme elevernes almene dannelse, hvori bæredygtig dannelse indgår som en del af et nyt udvidet demokratisk dannelsesideal. Gennem undervisningen introduceres eleverne til nogle grundlæggende værdier og normer (forventninger om deltagelse i bæredygtighedsdagsordenen), og samtidig skal undervisningen sikre, at elevernes kritiske sans over for bæredygtighedsbegrebet styrkes. Målet med en undervisning i bæredygtighed skal blandt andet være at gøre eleverne bevidste om, at der er mange forskellige måder at skabe forandring og være aktive bæredygtige medborgere på – lige fra individuelle handlinger til deltagelse i sociale og politiske bevægelser.

Artiklen giver desuden bud på, hvordan man ved inddragelse af verdensmålene i samfundsfag kan tage udgangspunkt i den

bæredygtige samfundsudvikling og værdiændring i samfundet. Her kan man arbejde med allerede kendte emner og modeller på tværs af hovedområderne (politik, økonomi, sociologi), men koble dem sammen med bæredygtighedsmæssige problemstillinger.

Indledning

Når jeg rundt om i landet holder oplæg for lærere og ledelser, beder jeg dem ofte om at reflektere over, hvordan verden ser ud om 20 år, når deres nuværende elever er blevet voksne og er i fuld gang med at leve det liv, som vi har en ambition om at klæde dem på til. Herefter beder jeg dem tage stilling til, hvilke kompetencer eleverne skal være i besiddelse af som fremtidens samfundsborgere. De digitale og innovative kompetencer fremhæves ofte, ligesom den kritiske sans. Jeg spørger ofte deltagerne, om man ikke burde tilføje empati som en vigtig kompetence i fremtidens globale samfund.

Ifølge den amerikanske økonom og politolog Jeremy Rifkin er der behov for et spring i menneskelig empati, hvis vi skal løse den globale klimakrise: »Vi skal have social tillid på et globalt plan, hvis vi skal oprette en gnidningsfri, integreret, social retfærdig og bæredygtig planetarisk økonomi.« Ifølge Rifkin har vi ikke længere råd til at begrænse empati bag nationsgrænser. En sand global biosfæreøkonomi kræver global empatisk omfavelse.*

Min pointe med at bringe empati på banen er, at undervisning i bæredygtighed, verdensmål og globale udfordringer bør ske ud fra en overordnet dannelsesstænkning, der handler om at klæde eleverne på til at indgå i verden på en ansvarlig måde. For at bringe sig selv i spil og føle ansvar for at være en del af løsningen forudsætter det indlevelse, empati og en følelse af global forbundethed. Det handler altså ikke kun om uddannelse i bæredygtighed, men også i bæredygtig dannelse.

Vi møder fremtidens samfundsborgere i skolen, og derfor spiller skolen en afgørende rolle i at udvikle elevernes bæredygtige dannelse. Folkeskolens og gymnasiets værdigrundlag bygger allerede på en demokratisk dannelsesstænkning, hvor

---

* Jeremy Rifkin (2010): "En verden i krise behøver et globalt spring i empati," Information, 24. april 2010: <https://www.information.dk/debat/2010/04/verden-krise-behoever-globalt-spring-empati>

det at kunne forholde sig til problemstillinger og udfordringer af såvel global som lokal karakter er en central kerne i læring og dannelse. Men en bæredygtig (ud)dannelse skal ikke kun styrke elevernes viden og refleksion over problemstillingerne. Den skal også give eleverne en forståelse for, at de selv er en del af løsningen, og skolen skal klæde eleverne på til at agere som globale medborgere, der tager ansvar for at gøre en forskel – både ved selv at ændre forbrug og vaner og ved at påvirke beslutningstagere, motivere andre, gennem uddannelsesvalg m.m. Umiddelbart lyder det som høje og flotte mål, men det er en nødvendighed, hvis vi skal sikre gode livsbetingelser for de fremtidige generationer.

Bæredygtig (ud)dannelse

Der er i samfundet meget fokus på klimaforandringer, men disse er i virkeligheden et udtryk for en langt større udfordring, nemlig den, at vores globale samfund bruger flere ressourcer, end Jorden kan genetablere. Hvis vores samfundsudvikling skal fortsætte i fremtiden, skal der opnås en bæredygtig udvikling. Dette kan ske gennem tekniske løsninger, men også ved, at vi skal leve og forbruge på nye og anderledes måder.

Siden bæredygtighed kom på dagsordenen fra begyndelsen af 1970'erne og i 1980'erne, har der været en løbende refleksion over, hvordan uddannelser kan indrette sig i forhold til begreberne bæredygtighed og bæredygtig udvikling. Det har i stigende grad ført til diskussioner af, hvilken rolle læring og idéen om dannelse kan spille i forhold til bæredygtig udvikling. Spørgsmålet er, hvad uddannelsernes rolle skal være i forhold til bæredygtig udvikling.

Wolfgang Klafkis dannelsesestænkning, der orienterer sig mod epokale nøgleproblemer som fred, miljø, ulighed, teknologi og mellem menneskelige relationer, som eleverne skal forholde sig til og integrere ud fra et trefoldigt perspektiv: Selvmedbestemmelse, medbestemmelse og solidaritet er ofte blevet fremhævet som eksemplariske i forhold til at koble demokratisk dannelse sammen med et verdensborgerperspektiv. Den danske filosof Peter Kemp er kendt som den store fortaler for verdensborgeren som et pædagogisk ideal. Kemp knytter den traditionelle dannelsesestanke an på idéen om verdensborgerskab, hvilket forudsætter, at vi tænker demokratisk engagement på nye måder.

Ifølge Peter Kemp er verdensborgeren betegnelsen for det menneske, der tager nutidens brændende globale problemer op for at bidrage til løsninger, der kan være til gavn for hele menneskeheden. Målet er en pædagogisk praksis, der har dannelse af oplyste medborgere og engagerede verdensborgere som sit højeste ideal. Og ifølge Kemp er det skolens ansvar at styrke den globale dannelse ved at tage de udfordringer op, som den moderne verden stiller os over for. Det medfører et ansvar for de skoler, der skal uddanne unge mennesker til voksenlivet, og det kalder på nye former for viden og nye dannelsesvisioner.

En ny global etik

Ifølge professor og leder af Sustainability Science Center på Københavns Universitet Katherine Richardson bliver vi nødt til at forholde os til Jordens ressourcer på samme måde, som vi forholder os til vores penge, hvis vi skal opnå en bæredygtig udvikling. På samme måde kræver det ændring i vores måde at tænke på, når vi skal prøve at løse de massive klima- og biodiversitetsproblemer, som vi som samfund står over for.* I 2009 var Richardson medforfatter på forskningsartiklen *Planetary Boundaries*, der definerede et miljømæssigt loft for menneskelig udvikling bestående af i alt ni grænser. I dag har forskergruppen dokumenteret, at mindst fire af grænserne er overskredet på alarmerende vis: klimaforandringer, tab af biodiversitet, omlægning af jordbrug og kvælstof- og fosforbelastning. I 2015 fulgte forskergruppen op med endnu en rapport, og sammen med *Planetary Boundaries* udgør den et hovedelement i tænkningen omkring menneskets plads på og påvirkning af kloden.** Vores planet befinder sig i en meget alvorlig situation, og det er en gigantisk udfordring at skabe bæredygtig udvikling. Meget skal gøres, men meget kan også gøres for at bringe Jorden ind på en anden udviklingskurs end den, der følges i disse år.

Ifølge professor emeritus i pædagogik, samfund og bæredygtig

---

* Richardson, Katherine: Et systemisk blik på klima og bæredygtighed. Klodens husholdningsregnskab er kommet i overtræk, derfor er vi tvunget i en bæredygtig retning, i: *Håbets og handlingens pædagogik (2021)*, s. 44.

** Richardson, Katherine (2019): "Vores fødevarer system er itu. Det er fuldstændig itu, siger stjerneforskeren Katherine Richardson. Men menneskeheden er for klog til at smadre kloden", *Zetland*, 23. juli 2019: <https://www.zetland.dk/historie/sOMVdDbm-a8DEYXaM-fa202>

udvikling Jeppe Læssøe er uddannelse ikke et virkemiddel, som kan sikre en bæredygtig omstilling, men skolen skal bidrage med viden om de konkrete problemstillinger og bidrage med redskaber til at finde løsninger. Det er svært at forestille sig en bæredygtig omstilling uden viden. Desuden skal skolen styrke en transformativ læring, så der ikke kun er fokus på, at vi lærer noget, men at vi lærer at ændre os.* For Læssøe handler bæredygtig dannelse altså om at fremme kompetencen til at skabe forandring.

Rektor ved Københavns Professionshøjskole Stefan Hermann ikke bare efterlyser et øget fokus på transformativ læring, men et nyt dannelsessyn, der har fokus på naturen. I et interview i Politiken den 13. februar 2022 i forbindelse med udgivelsen af sin bog *”En varm tid”* udtaler han, at vi ikke bare kan løse natur- og klimakrisen med teknologi, forskning og afgifter. Det er ifølge Hermann et godt redskab til at fremme adfærdsændringer og mindske CO₂-aftrykket, men det forandrer ikke menneskers forhold til sig selv og til naturen. Og det er sådan en grundlæggende forandring, vi ifølge Hermann har brug for: *”Et sanseligt og erfaret forhold til naturen er en forudsætning for at gøre noget ved det her. Vi er nødt til at vide, hvad det er, vi mister ... Vi bliver simpelthen nødt til at gøre det til et spørgsmål om dannelse, fordi dannelse forudsætter en bevidsthed om egne handlinger og eget ansvar.”*** I sin bog uddyber Hermann denne dannelsesstanke ved at understrege, at vi har brug for ikke alene at ængstes og føle skam, men også for at bruge vores fornuft. Denne fornuft skal bruges til at skabe kloge teknologiske løsninger, men også til at indse nødvendigheden af, at vi begrænser os og betaler den pris, som vi nu engang må betale for, at vores forhold til naturen igen bliver bæredygtigt.

Kan man i virkeligheden kalde Hermanns nye dannelsesideal for en ny global etik, således som biskop Marianne Christiansen gør i bogen *”Globale mål”*? Med henvisning til filosofen og teologen K.E. Løgstrup taler hun om en nærhedsetik, som *”omfatter en respekt for naturen i dens egen ret. Hvis vi kan erkende, at vi kommer hinanden nær verden rundt, kan vi tale om en global etik. Den solidaritet og samhørighed, mennesker føler med familien, stammen, er historisk udvidet til at omfatte hjem-*

* Interview med Jeppe Læssøe i: Thomas Ravn-Pedersen: Det er nu, vi skal lære at ændre os, i: *Håbets og handlingens pædagogik (2021)*, s. 96.

** Interview med Stefan Hermann i Politiken, 13. februar 2022.

stavnen og nationen, måske en verdensdel, og skal udvides til at omfatte hele kloden.” Professor emeritus ved Aarhus Universitet og adjungeret professor ved Handelshøjskolen i København og Aalborg Universitet Steen Hildebrandt taler om, at vi skal styrke vores indre orienteringssystem, således at der er overensstemmelse mellem indre og ydre bæredygtighed. Det afgørende for, hvorledes det lykkes at praktisere denne balancegang, er, hvordan vi mennesker lever vores liv på Jorden – hvilke indre værdier, tankemønstre, referencerammer m.m. vi praktiserer.**

Bæredygtig dannelse på skoleskemaet – og i samfundsfag

Hvis denne globale etik skal tænkes ind i pædagogikken og kobles med det traditionelle dannelsesbegreb, hvad er det så for en opgave, underviseren og skolerne står over for? Man kan sige, at lærere på alle områder og niveauer overalt i verden står med store og fantastiske udfordringer såvel som muligheder: De skal være med til at formidle et nyt verdensbillede, et nyt verdens- og natursyn, et nyt syn på mennesker og alle levende væsener og i den sammenhæng være med til at virkeliggøre den nye epoke for menneskeheden, den såkaldte antropocæne tidsalder. De skal være med til at skabe bevidsthed om, at der i den forbindelse er behov for og plads til håb og handling. De skal være med til at skabe en ny forståelse af menneskets rolle og ansvar for Jordens udvikling.***

* Steen Hildebrandt og Lars Josephsen (2019): “*Globale mål*”.

** Steen Hildebrandt: Verdensmålene i et etisk og pædagogisk perspektiv, i. “*Håbets og handlingens pædagogik*” (2021), s. 65.

*** Der er diskussion om, hvorvidt bæredygtighed skal ind i lære- og undervisningsplaner i alle fag på alle uddannelsesniveauer og i uddannelsernes formål, og fra forskere, lærerstuderende og ngo'er har der været en efterspørgsel på en understøttende national strategi for uddannelse for bæredygtig udvikling. I januar 2022 overrakte en arbejdsgruppe en handleplan for uddannelse for bæredygtig udvikling til undervisningsminister Pernille Rosenkrantz-Theil. Handleplanen bakkes op af 21 organisationer. Den 21. marts 2022 igangsættes første fase af handleplanen på en startkonference, hvor partnerskabsgrupper, der repræsenterer hver sit uddannelsesniveau, skal identificere, hvilke barrierer og muligheder der er for uddannelse for bæredygtig udvikling på deres uddannelsesområde. I anden halvdel af 2022 skal partnerskaberne udarbejde anbefalinger til, hvordan regeringen og Folketinget kan fremme uddannelse for bæredygtig udvikling gennem lovgivning, bekendtgørelser, partnerskaber og støttestrukturer.

Der er nok ingen, der er uenige i, at alle fag og skolen som helhed har en opgave i at uddanne eleverne til aktive, globale medborgere, og at bæredygtig dannelse er relevant. I en undersøgelse foretaget af GL i starten af 2022 med deltagelse af 174 tilfældigt udvalgte lærere, svarer 54 procent, at de mener, at det i høj eller meget høj grad er vigtigt at inddrage klimakrisen og/eller klimahandling i deres undervisning. Mens kun 36 procent svarer, at de i praksis har gjort det i høj eller meget høj grad.* Der er altså langt fra de adspurgte læreres ”klimaidealer” til deres undervisningspraksis. Det er en lille undersøgelse, men det samme billede tegner sig, når jeg holder oplæg for lærere rundt om i landet. Mange skoler har taget en række klimamæssige tiltag i forhold til skolens drift – det kan være maden i kantinen, affaldssortering og energiforbrug. Men når det handler om at få bæredygtighed på skoleskemaet i de enkelte fag, tegner der sig et andet billede. Når jeg taler med lærerne, er det det pædagogiske, der er den største udfordring – hvordan skal de gribe undervisningen i klima og bæredygtighed an, hvordan skal de prioritere den, når den ikke fylder meget i læreplanerne, og hvor finder de egnet undervisningsmateriale. For mange lærere bliver det en udfordring, der er svær at tage op i en presset hverdag, hvorfor kernestoffet prioriteres.

Når man kigger på gymnasiebekendtgørelsen og læreplanerne, er det tydeligt, at klima og bæredygtighed ikke spiller en fremtrædende rolle, hvilket tydeliggør skismaet mellem ønsket (fra ledelsen og nogle gange fra lærerne selv) om at styrke og inddrage bæredygtighedsaspektet i undervisningen og didaktiske prioriteringer i forhold til at nå kernestoffet og andre krav i en travl hverdag. I gymnasiebekendtgørelsen indgår det globale medborgerskab og den bæredygtige dannelse i de globale kompetencekrav. Arbejdet med elevernes globale kompetencer »skal medvirke til at belyse de globale relationer som eksempelvis handel, internationale organisationer, klima og sprog og adressere problemstillinger af global karakter, som eksempelvis klimaforandringer, fattigdom, migration, økonomisk globalisering og krig«.** I de globale kompetencekrav er der således lagt op til,

* Rasmussen, Tina (2022): ”Mange lærere har klimaidealer, men gør noget andet i praksis”, <https://gymnasieskolen.dk/mange-laerere-har-klimaidealer--men-goer-noget-andet-i-praksis>

** Børne- og Undervisningsministeriet: Globale kompetencer Vejledning til lov og bekendtgørelse – Lov om de gymnasiale uddannelser § 1 og § 29, stk. 5: 190801-Vejledning-til-lov-og-bekendtgørelse---globale-kompetencer (3).pdf

at eleverne kan arbejde med aktuelle globale problemstillinger, og formålet er, at *"elevernes viden og kundskaber om globale forhold, sammenhænge og forandringsprocesser skal medvirke til at sætte dem bedre i stand til at tage stilling til globale problemstillinger og agere som demokratiske borgere i en global verden"*. I gymnasiets overordnede formål og kompetencemål er der altså et handle- og globalt medborgerskabsperspektiv. Men ingen af disse kompetencekrav er skrevet ind i fagenes læreplaner.

Så hvordan stiller det samfundsfaget, hvilken rolle bør og kan samfundsfagets specifikke rolle så være, når vi taler om at uddanne verdensborgere, der kan agere i en globaliseret verden med de muligheder og udfordringer, de står over for? I ovenstående er der argumenteret for behovet for, at et udvidet dannelsesbegreb tænkes ind i uddannelser på alle niveauer. Men er det tilstrækkeligt, at bæredygtig dannelse og globalt medborgerskab skrives ind i uddannelsernes overordnede formål, sådan som de globale kompetencemål er skrevet ind i gymnasiebekendtgørelsen i dag? Eller understøtter de gældende læreplaner i samfundsfag allerede, at faget aktivt kan bidrage til (ud)dannelsen af bæredygtige verdensborgere?

I samfundsfag på ungdomsuddannelserne fremhæves det i vejledningen til bekendtgørelsen til A- og B-niveau, at medborgerskab og demokratisk dannelse kan ses i et bæredygtigheds- perspektiv, hvor pligt til miljørigtig adfærd kan diskuteres. Det er interessant, at vejledningen til C-niveau slet ikke nævner bæredygtighed. Mens det i selve læreplanen kun er i samfundsfag A, at bæredygtig udvikling nævnes under økonomi, og således kobles bæredygtighed i læreplanen ikke til sociologi og politik.*

Man kan altså sagtens argumentere for, at bæredygtighed kan knyttes til flere af de faglige mål i læreplanerne og dermed rummer mulighed for at bidrage med indsigt i og forståelse for samfundsmæssige globale, sammenhænge, og at "bæredygtighed" som begreb rummer en række samfundsvidenskabelige problemstillinger, der handler om, hvilke økonomiske, sociale og politiske forhold der skal sikre, at der skabes en bæredygtig udvikling, uden at det belaster vores klode. Men man kan spørge, om der ikke burde være opstillet et eller flere faglige mål omkring bæredygtighed i samfundsfag. Ligesom der i vejledningen

* Børne- og Undervisningsministeriet: Læreplan, Samfundsfag A STX (2017): Samfundsfag-A-stx-august-2017-ua (2).pdf

kunne gives mere specifikke eksempler på, hvordan man kan arbejde med bæredygtighed på tværs af hovedområderne (politik/sociologi/økonomi), således at faget bidrager med viden og indsigt i bæredygtighedsmæssige problemstillinger.

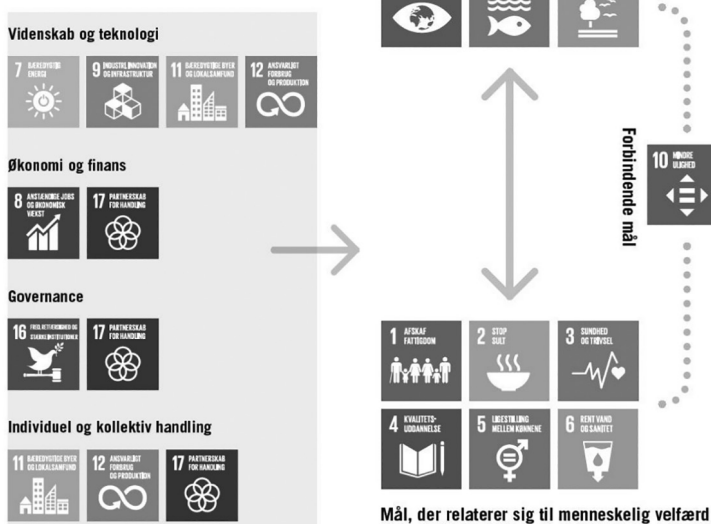
Når jeg diskuterer samfundsfagets didaktik med lærere rundt om i landet, er der ingen tvivl om, at det ligger dybt i samfundsfagslærernes selvforståelse, at de naturligvis skal undervise eleverne i at blive aktive, demokratiske samfundsborgere. Men når det drejer sig om undervisning i bæredygtighed, så handler det for nogle lærere ikke kun om prioriteringer og pædagogiske udfordringer som skitseret ovenfor. Der kan også være en holdningsmæssig modstand. Som jeg har argumenteret for, så knytter etik, værdier og menneskesyn an til bæredygtighedsaspektet, og mange lærere kan, selv hvis de ikke er modstandere af en bæredygtig udviklingsdagsorden, have en grundholdning og livsanskuelse, der gør, at de vægter andre emner højere eller ikke betragter bæredygtig dannelse som en kompetence, der kan eller bør styrkes i deres fag. Nogle lærere er også bange for, at et bæredygtighedsaspekt i samfundsundervisningen vil blive for normativt eller frelst om man vil.

Her mener jeg, at samfundsfag – som alle andre af gymnasiets fag – må og bør tage et ansvar og tilrettelægge en undervisning, der spiller en rolle i forhold til at forme elevernes almene dannelse, hvori bæredygtig dannelse indgår som en del af et nyt udvidet demokratisk dannelsesideal. Man kan argumentere for, at samfundsfag ikke kun skal gøre eleverne til aktive medborgere i demokratiet, men også bør gøre dem til aktive medborgere i den bæredygtige udvikling. Og hermed vil bæredygtighed indgå som et normativt projekt på linje med uddannelse i demokrati, hvor eleverne gennem undervisningen introduceres til nogle grundlæggende værdier og normer (forventninger om deltagelse i bæredygtighedsdagsordenen), og samtidig skal undervisningen sikre, at fagets vigtigste formål – at udvikle elevernes kritiske sans – er en integreret del af undervisningen i bæredygtighed, således at selve bæredygtighedsbegrebet diskuteres, og eleverne introduceres til forskellige opfattelser af bæredygtighed – herunder også forholdet mellem elevernes egen viden, holdninger og handlinger, således at faget kvalificerer indsigt og stillingtagen og dermed bidrager til at uddanne kritiske samfundsborgere.

Verdensmålene – redskaber til handling

Vi kan ikke komme uden om verdensmålene, når vi taler om bæredygtig udvikling – heller ikke i samfundsfagsundervisningen. Helt centralt er det derfor at forstå, hvordan verdensmålene interagerer. Bæredygtig udvikling skal søges i konflikten mellem de mål, der tager udgangspunkt i menneskers trivsel og udvikling (verdensmål 1-6) og de mål, der repræsenterer de miljømæssige omkostninger som klimabelastning eller tab af biodiversitet (verdensmål 13, 14 og 15), som næsten altid kommer af den forøgelse af menneskelig velstand, som samfundsudviklingen stiler mod. Verdensmål 10 (mindre ulighed) handler om, hvordan man vil dele Jordens begrænsede ressourcer blandt verdensbefolkningen, og danner derfor en slags bro mellem de miljømæssige verdensmål, der repræsenterer Jordens ressourcer, og de velstandsfokuserede verdensmål. Globalt set er der fremgang for mange af de mål, der handler om menneskelig velstand, og det ser ud til, at alle enten bliver indfriet eller kommer tæt på at blive indfriet. Det modsatte billede ses med de verdensmål, der handler om Jordens ressourcer – for alle disse mål går udviklingen den forkerte vej.

Redskaber til forandring
Figur 8

“Redskaber til forandring” – model fra Richardson i *Håbets og handlingens pædagogik* (2021)

Verdensmål 7, 9, 11, 12, 8, 17, 16 fokuserer alle på anvendelse af et eller flere redskaber, der kan anvendes til at minimere resourceforbruget i forbindelse med udvikling. Teknologi og teknologisk udvikling er et vigtigt redskab, men kan ikke løse alle bæredygtighedsudfordringer alene, fordi den aldrig vil kunne producere nye ressourcer, såsom energi, fosfor eller biodiversitet. Teknologi kan hjælpe os til at bruge ressourcerne mere effektivt, men kun når den anvendes i kombination med de andre redskaber, der er i værktøjskassen. Fortsat samfundsudvikling kræver altså, at den udvikling bliver bæredygtig, og for at kunne opnå bæredygtig udvikling er der et behov for en værdiændring i samfundet.

I samfundsfag er det oplagt at tage udgangspunkt i denne bæredygtige samfundsudvikling og værdiændring i samfundet. Her kan man arbejde med allerede kendte emner og modeller, men samtidig koble dem på bæredygtig udvikling (grøn vækst, økologisk og cirkulær økonomi og doughnutøkonomi, der argumenterer for et helt nyt system, som vender økonomien på hovedet). Man kan arbejde med økonomisk og menneskelig vækst ved introduktion til BNP og HDI og PHDI. Og man kan undersøge, om vores nuværende livsstil er bæredygtig, og kigge på ændrede forbrugsmønstre med inddragelse af sociologiske begreber og teori; hvad former den enkeltes livsstil, prioriteres bæredygtig adfærd, og fører øget velstand til øget lykke? Derudover vil det være oplagt at arbejde med politik ved eksempelvis at beskrive og undersøge de politiske og ideologiske skillelinjer hos de danske partier på miljø- og klimaområdet. Vælgeradfærden kan belyses ved at se på, hvordan vælgernes holdninger til klima og bæredygtighed påvirker partierne, samt hvordan klima både kan være værdi- og fordelingspolitik. Ikke mindst er det relevant og interessant at undersøge medborgerskabet i et bæredygtighedsperspektiv – har vi som borgere pligt til miljø- og klimarigtig adfærd, og er staten forpligtet til at sikre en bæredygtig udvikling, der værner os mod klimaforandringer og tab af biodiversitet? Det vil også være oplagt at belyse, hvordan klimakrisen kan være med til at revitalisere de demokratiske principper og den repræsentative styreform – fra begreberne om pligter og rettigheder til borgerinvolvering i den politiske beslutningsproces – herunder belysning af, hvordan klimaaktivister, borgere og ngo'er forsøger at påvirke politikerne – fra grønne initiativer og demonstrationer til civil ulydighed og retssager.

Afslutning – skal samfundsfag også uddanne hverdagsaktivister?

Det skal faget ikke nødvendigvis. Men målet med undervisningen skal blandt andet være, at eleverne bliver bevidste om, at der er mange forskellige måder at skabe forandring og være aktive bæredygtige medborgere på – lige fra individuelle handlinger til deltagelse i sociale og politiske bevægelser. Faget skal klæde eleverne på og give dem redskaber til at indgå i en bæredygtig verden og livet som globale medborgere, der tager ansvar for verdens udvikling – gennem faglighed, viden, formidling og ikke alene, men ved at tilslutte sig den bevægelse, som verdensmålene udgør. Samfundsfag bør give eleverne indblik i, hvordan man kan få indflydelse og være med til at skabe forandring – og her indgår aktivisme som et ben. Undervisningen skal også vise, hvor der findes løsninger – teknologiske og sociale, skolen skal pege på, hvordan man gennem karrierevalg kan være med til at finde løsninger på de globale udfordringer – og her skal samfundsundervisere vise, hvordan man med samfundsfaglig viden, teorier og metoder kan være med til at finde løsninger på verdens problemer, og hvordan man kan ændre adfærd – også sin egen.

Og undervisningen i bæredygtighed bør ikke kun være en opgave, de naturvidenskabelige fag skal løse – en fordeling, jeg har oplevet man har lavet på nogle skoler, hvor de naturvidenskabelige fag »tager sig af« bæredygtighedsaspektet i verdensmålene, mens samfundsfag for eksempel kan kigge på menneskerettigheder. At »dele« verdensmålene mellem fagområder modarbejder behovet for at se bæredygtig udvikling i helheder og sammenhænge. Verdensmålene rummer en didaktisk ramme for at arbejde med bæredygtighed på tværs af fag og på tværs af samfundsfags fire områder: sociologi, politik, økonomi og international politik.

Litteratur

- Bubandt, Nils (2021), *Antropocæn – Historien om verden af i morgen*, 1. udgave, København, Djøf Forlag.
- Børne- og Undervisningsministeriet: Globale kompetencer Vejledning til lov og bekendtgørelse – Lov om de gymnasiale uddannelser § 1 og § 29, stk. 5 (2019): 190801-Vejledning-til-lov-og-bekendtgørelse---globale-kompetencer (3).pdf
- Børne- og Undervisningsministeriet, Styrelsen for Undervisning og Kvalitet, Kontor for Gymnasier (juni 2021), Vejledning, Samfundsfag A-B-C (STX), B-C (HTX), C-(HHX).
- Børne- og Undervisningsministeriet: Læreplan, Samfundsfag A STX (2017): Samfundsfag-A-stx-august-2017-ua (2).pdf
- Gottlieb, Birgitte og Palle V. Rasmussen (2021), *Almendannelse i det moderne gymnasium*, 1. udgave, 1. oplag, Frydenlund.
- Handleplan for uddannelse for bæredygtig udvikling* (2022): 852fe8c3-3d3d-4ba8-8e3f-6942c3f41acb_Forslag+til+handleplan+for+Uddannelse+for+Bæredygtig+Udvikling.pdf (prismic.io)
- Hermann, Stefan (2022), *En varm tid*, Informations Forlag.
- Højholdt, Andy og Thomas Ravn-Pedersen (red.) (2021), *Håbet og handlingens pædagogik – undervisning i verdensmål og bæredygtighed*, 1. udgave, 1. oplag, Hans Reitzels Forlag.
- Jørgensen, Jesper Lindstrøm (2022), Interview med Stefan Hermann: ”Skal vi redde klimaet, må vi forstå, at naturen er mere end blot et forbrugsgode”, i *Politiken*, 13. februar 2022.
- Kemp, Peter (2013): *Verdensborgeren – pædagogisk og politisk ideal for det 21. århundrede*, 2. reviderede udgave, Hans Reitzels Forlag (først udgivet 2005).
- Kemp, Peter (2015), *Løgner om dannelse. Opgør med halvdannelse – en pamflet*, Forlaget Tiderne Skifter.
- Kihl, Liv Andersson og Liv la Cour (2022): Bæredygtighed – en samfundsfaglig temabog om Verdensmålene. Systime.
- Klafki, Wolfgang (2016), *Dannelsesteori og didaktik – nye studier*, Forlaget Klim (udgivet første gang 2001).
- Rasmussen, Tina (2022): ”Mange lærere har klimaidealer, men gør noget andet i praksis”, *Gymnasieskolen*, 3. marts 2022: <https://gymnasieskolen.dk/mange-laerere-har-klimaidealer--men-gor-noget-andet-i-praksis>
- Richardson, Katherine (2019): ”Vores fødevarer-system er itu. Det er fuldstændig itu, siger stjerneforskeren Katherine Richardson. Men menneskeheden er for klog til at smadre kloden”, *Zetland*, 23. juli 2019: <https://www.zetland.dk/historie/sOMV-dDbm-a8DEYXaM-fa202>
- Rifkin, Jeremy (2010): ”En verden i krise behøver et globalt spring i empati”, *Information*, 24. april 2010: <https://www.information.dk/debat/2010/04/verden-krise-behoever-globalt-spring-empati>
- Steen, Hildebrandt og Lars Josephsen (2019), *”Globale mål”*, Djøf Forlag.
- Verdens Bedste Nyheder (2022): *”Handleplan for grøn uddannelse: Det viser, hvad demokrati kan”*: Handleplan for en grøn uddannelse er landet: ”Det her viser, hvad demokrati kan” | Verdensmål (verdensmaal.org)